

Operațiuni speciale pe linia fondurilor

Manuela Zănescu

În perioada regimului comunist s-a recurs la epurarea colecțiilor și crearea unor fonduri secretizate, la care publicul nu avea acces și s-a instituționalizat cenzura. Separarea fondurilor în: *Fonduri publice*, *Fonduri pasive* și *Fonduri secrete* nu apare menționată ca atare nici în presă, nici în publicațiile de specialitate și nici în legislație. Actele normative transmit doar retragerea din circulație a unor categorii de publicații, iar ministerele emit liste de publicații interzise.

Pe lângă modul obișnuit de organizare, noul regim politic a creat *biblioteci în biblioteci*. Prin separarea și eliminarea de la accesul publicului a autorilor indezirabili, prin listele de publicații interzise, elaborate periodic, s-au constituit noi depozite, separate, care erau interzise publicului. Politica culturală comunistă a creat în bibliotecile românești o colecție prohibită de documente denumită *Fond Secret*, numit uneori *Fond Special*, întâlnit și sub denumiri ca *Fond S*, *Fond I (interzis)*, *Fond R (rezervat)*.¹ Accesul la documente a însemnat de fapt o restricție la tot ceea

era considerat *dușmănos* de către regimul comunist.

Despre *Fond Secret* se cuvine să pornim o prezentare plecând de la analiza filosofică a secretului pe care o întreprinde Istvan Kiraly, cercetător, istoric și bibliotecar. Ca bibliotecar, autorul s-a dedicat studiului biblioteconomiei și a cercetat cu acribie teme ale istoriei bibliotecii. Ca punct de plecare în prezentarea Fondului Secret, autorul recurge la o interpretare și explicare filosofică a „problemei secretului” ca temă a ideologiei comuniste - „Secretul a ocupat un rol atât de central și a avut un rol atât de

---

¹ Istvan Kiraly, *Fonduri secrete, sau fonduri interzise?* în „Tribuna”, nr. 44, 1994, pp. 2-3.

cuprinzător în structurarea istorică a societăților socialiste încât el nu poate fi neglijat în explicarea lor.”²

Constituirea în bibliotecile din țara noastră a acestei colecții interzise publicului a fost inițiată de către Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor ca măsură de control a lecturii și de eliminare a publicațiilor cu caracter „dușmănos”. Astfel, în 1945, Ministerul Propagandei emite *Lista publicațiilor scoase din circulație*, continuată în anii următori, ce conține titlurile publicațiilor considerate că promovează idei naziste, fasciste, legionare dar și cele care răspândesc idei ce contravin politicii partidului, marxism-leninismului, ideologiei socialiste. Odată cu apariția acestor liste, bibliotecile sunt obligate să elimine din circulație reviste și cărți românești și străine. În 1948 a fost editat un supliment³ cu titluri ce se impunea să fie scoase din circulație, iar lista acestor publicații ajunge treptat la dimensiunile unui volum impresionant. Ca urmare, în 1949 este publicat un nou volum cu titlul *Publicații nedifuzabile*. Secretizarea acestor fonduri documentare este rezultatul interdicției accesului și a controlului

Fotografie de Amalia Rus: *În cerc*, tapiserie de Otilia Sfetcu

absolut asupra vieții populației. Doar câteva biblioteci din România au avut dreptul să dețină astfel de fonduri documentare clasate. Practica biblioteconomică cerea ca pe fiecare document aparținând acestui fond să se aplice o ștampilă cu mențiunea „Fond S”.

Istoricii clujeni, bibliotecarii ei înșiși, au elaborat mai multe studii și cercetări în privința publicațiilor interzise. Cronologia constituirii „Fondului S” și contextul politico-cultural în care s-a organizat fac

---

² Istvan Kiraly V., *Fenomenologia existențială a secretului. Încercare de filozofie aplicată*, Pitești, Colecția „Cartea de filosofie”, 2001, p. 76.

³ *Publicațiile interzise. Supliment 1 mai-1 noiembrie*, București, editat de Ministerul Artelor și Informațiilor, 1948.

obiectul unei ample cercetări cu aplicare la cazul B.C.U. „Lucian Blaga” din Cluj, pe care o găsim în lucrarea *Fond Secret, Fond Special*. Autorii stabilesc o etapizare a acțiunilor menite să organizeze și să reglementeze pentru biblioteci acțiunea de secretizare a publicațiilor. Prima etapă, cuprinsă între 1945-1948 debutează cu Decretul lege din 2 mai 1945 prin care se solicită ca

„Editurile, tipografiile, librăriile, întreprinderile comerciale de orice fel, debitele, anticăriile, chioșcurile, autorii în editură proprie, bibliotecile de împrumut, bibliotecile publice precum și instituțiile publice care au în depozit sau dețin sub orice formă sau titlu, publicațiunile prevăzute în art. II, le vor retrage imediat din circulație și le vor depozita în încăperi speciale.”⁴

Hotărârile emise vizează și tipografiile și editurile, care au obligația să prezinte ministerului liste cu publicațiile deținute anterior (între 1 ianuarie 1917 și 23 august 1944, reglementări aduse de Articolul II al Decretului lege). În încheierea actului normativ apare și o „Expunere de motive” invocând

Convenția de armistițiu între Guvernul Român și Guvernul Uniunii Sovietice, Regatul Unit și Statele Unite ale Americii referitoare la retragerea din circulație a publicațiilor fasciste care ar putea dăuna bunelor relații și raporturi cu U.R.S.S.

In perioada cuprinsă între 1948-1965 se produce schimbarea misiunii bibliotecilor. Pentru biblioteci această acțiune de schimbare a însemnat impunerea de noi reguli în ce privește desfășurarea proceselor de muncă. Dacă inițial normele prevedeau doar: realizarea listei titlurilor interzise, scoaterea și predarea acestora pentru a fi distruse; depozitarea separată destinată consultării supravegheate (în cazul bibliotecilor care dețineau acest drept), li se adaugă acum instrucțiuni noi care vizează operațiunea de clasificare, accesul, evidența separată, organizarea separată a fondurilor, controlul cititorului și al lecturii, eliminarea/casarea din colecții, pregătirea politică a personalului.

In perioada de liberalizare bibliotecile au reintrodus, în mod tacit, în circulație, unele dintre documentele „secretizate”, redând publicului o parte dintre operele unor autori interziși. S-au continuat însă

---

⁴ Decret lege 2 mai 1945, [https://www.bjiasi.ro/wp-](https://www.bjiasi.ro/wp-content/uploads/2014/06/Decret-Lege-nr.pdf)

[content/uploads/2014/06/Decret-Lege-nr.pdf](https://www.bjiasi.ro/wp-content/uploads/2014/06/Decret-Lege-nr.pdf), accesat în 29.08.2018.

interdicțiile prin adăugarea la aceste fonduri secrete a operelor unor scriitori, oameni de cultură și de știință care au ales să emigreze. Fondurile astfel constituite au fost „dese-cretizate” după 1989 și stau la dispoziția cercetătorilor și a publicului larg.

Separarea fondurilor în fonduri publice, fonduri pasive și fonduri secrete nu apare menționată ca atare nici în presă, nici în publicațiile de specialitate și nici în legislație. Actele normative transmit doar *retragerea din circulație* a unor categorii de publicații, ministerele emit liste de publicații interzise. Găsim însă, în documentele de arhivă, o referire făcută într-o ședință a Biroului Organizației de Bază, despre neajunsurile documentării științifice create de această împărțire a fondurilor. În fondurile uzuale, accesibile publicului nu se găsesc informații relevante, în fondurile pasive documentele sunt învechite, iar la Fondul Secret se ajunge foarte greu pentru că procedura necesită multe aprobări⁵.

Fondul Secret în Biblioteca Centrală Universitară Timișoara

In urma consultării documentelor aflate în arhiva universității, ca aparținând Serviciului Bibliotecă, am putea concluziona că nu a existat un Fond Secret în biblioteca universității din Timișoara, în adevăratul sens al sintagmei. Dacă verificăm documentele îndosariate, singura referire se face la cele trei tipuri de fonduri: uzual, documentar și special, unde fondurile speciale sunt de fapt cele care conțin ceea ce astăzi numim non-book: manuscrise, hărți, note muzicale ș.a. Ceea ce știm cu certitudine este că biblioteca universității din Timișoara a deținut un fond uzual, un fond documentar și un fond special – despre care nu putem afirma că a fost secretizat sau doar separat.

Pe de altă parte, în registrele de inventar păstrate în biroul de evidență a documentelor din bibliotecă, există un registru care are eticheta de Fond Special, ce conținea doar cărți. În consecință, pentru că în documentele oficiale păstrate în arhivă sau în documentele interne nu apare nicăieri sintagma Fond Secret, este

---

⁵ *Referat asupra activității de viitor a comisiilor de învățământ ale cercului de studii și documentare din CC PCR – nr.122/1959 în ANIC București, Fond CC*

al PCR, Propagandă și Agitație, Dosar 6/1959, f. 62.

difficil de stabilit dacă și cum a fost organizată această colecție.

Cum a fost organizat Fondul „S” la Biblioteca Centrală Universitară din Timișoara? Biblioteca deține și acum, între documentele specifice activității de bibliotecă, un Registrul de Inventar pentru carte, pe a cărui copertă stă scris Registrul Inventar 1⁶ (Numărul 1 reprezentând tipul de document, respectiv registrul de cărți. Ca ordine, este al zecelea registrul de cărți pe care îl deține biblioteca) și cuprinde cărțile cu numerele de inventar între 137.386 și 147.745. Pe prima pagină a registrului găsim o notă scrisă în anul 1966, an în care acest registrul a fost înghețat. Pe prima pagină a registrului bibliotecarii au anunțat că toate documentele înregistrate la aceste numere de inventar au fost introduse într-un alt Registrul de inventar. Majoritatea cărților înregistrate ca fiind *Fond Special* se regăsesc și acum în colecția de carte a bibliotecii. Unele dintre ele poartă, pe ultima filă, o mică ștampilă cu inscripția S urmată de o cifră. Este greu de identificat ce conținea *Fondul Secret* deoarece sintagma *Fond Special* denumește

colecțiile speciale. Cărțile înregistrate la numerele de inventar din acest registrul nu reprezentau carte veche, deci nu se încadrau la colecții speciale. Totodată, după cum aflăm din analiza făcută de istoricii clujeni, în 1964, s-a emis o circulară care cerea o reinterpretare a acestor fonduri speciale, în așa fel încât publicații aflate în fondul documentar să fie trecute la fondul uzual.

„Clasificarea fondurilor de cărți după conținut în cele trei categorii L., D. și S⁷, conform Instrucțiunilor 3.406/1960⁸ au fost efectuate în cadrul bibliotecii noastre. Totuși, cărțile din fondurile S. au fost menținute în depozitul unde se află fondurile D., dar în rafturi separate, acest lucru deoarece lipsa de spațiu și numărul lor mare nu ne-au permis să le așezăm în cameră separată sau în dulapuri. Această deficiență se va remedia în momentul când biblioteca își va primi spațiul afectat în noua clădire, adică la sfârșitul anului 1963.”⁹

Registrul de inventar cu denumirea *FOND – S*, cu numerele de la 1 la 1364,

⁶ Registrul de inventar - carte – document intern din B.C.U. „Eugen Todoran” din Timișoara.

⁷ L. – fond liber; D.- fond documentar;. S- fond secret/special.

⁸ Instrucțiunile 3406/1960.

⁹ Arhiva UVT, Fond Biblioteca, Dosar IV-59-206, *Planuri de activitate pentru completarea colecțiilor bibliotecii. Dări de seamă*, 3.01-31.12.1963, f. 16

cuprindea 1340 de cărți și 24 de volume de periodice. Majoritatea erau apărute în secolul al XX-lea, înainte de 1944. Pe primele două pagini, la rubrica *Cota cărții (sau clasificarea zecimală)*, au notate cu roșu, fie litera *L (de la Fond Liber)*, fie litera *D (Fond Documentar)*. Presupunem că aceste

litere reprezentau fondul liber, respectiv fondul documentar. Vom prezenta, din acest registru, cele câteva documente care au în dreptul lor mențiunea *D*, pentru a exemplifica ceea ce a fost considerat dăunător pentru cititorii bibliotecii:

1	Clopoțel, I., <i>Satele răzlețe ale României</i> , Alba-Iulia, 1939	Carte de sociologie rurală
2	Zischka, Anton, <i>Știința distruge monopolurile</i> , București, 1941	Geografie economică - Înregistrată greșit (apare 1942, în loc de 1941)
3	Schultze, G., <i>Aur</i> , Scrisul Românesc, Craiova, f.a.	
4	Furnas, I.C., <i>Cum trăiește America</i> , Cartea Românească, București, 1946	Sociologie
5	Ludwig, K., <i>Germanii</i> , București, 1946	
6	Pandrea, P., <i>Criminologia dialectică</i> , Fundația Regală, București, 1945	Filosofie
7	Nietzsche, F., <i>Werke Aswahl</i> , Ester Band, Deutsche Buch., Stuttgart, 1942	
8	Nietzsche, F., <i>Werke Aswahl</i> , Tweiter Band, Deutsche Buch., Stuttgart, 1942	
9	Botta, Dan, <i>Cazul Blaga</i> , București, 1941	
10	Eminescu, M., <i>Scieri politice</i> , Scrisul Românesc, Craiova, f.a.	
11	Ilieșiu, I. <i>Singerări ardelene</i> , București, f.a.	

De la numărul de ordine 48 din registrul vechi denumit *Fond S*, nu mai apar însemnările cu literele simbol *L* și *D*, ci ceea ce ar fi trebuit să conțină acea rubrică, și anume – clasificarea

zecimală. Adresă de la Ministerul Învățământului, Direcția secretariatului documentării și administrative, Serviciul pentru îndrumarea și

controlul bibliotecilor, nr. 137.586 /1968¹⁰:

„Vă trimitem alăturat *Instrucțiunile nr. 1003/1968* ale C.S.C.A.

privind clasificarea, păstrarea și circulația fondurilor de tipărituri și a altor materiale din biblioteci și din unitățile centrelor de librării. Vă rugăm a dispune constituirea unui colectiv format din conducătorul bibliotecii instituției dv., șeful sectorului (serviciului) de completare și evidență a publicațiilor, șeful sectorului (serviciului) de catalogare, clasificare și organizare a cataloagelor și 1-2 reprezentanți ai catedrei de științe sociale, care va cerceta cu deosebită atenție – în termenul stabilit la art. 11 – toate publicațiile din actualul fond documentar al bibliotecii (carte vechi, publicații apărute înainte de 23 august 1944, etc.), clasificându-le în spiritul art. 1, 2 și 3 din *Instrucțiuni*.

Publicațiile care vor fi clasificate la fondul de circulație curentă se vor integra în actualul fond uzual. Unicatele nu se vor da spre consultare decât în incinta bibliotecii.

Catalogul fondului documentar se va desființa, fișele respective

intercalându-se în cataloagele fondului de circulație curentă.

Aceste publicații vor fi reinventariate, integrându-se în registrul inventar general. Vechiul registru al fondului documentar se păstrează pe timp nelimitat.

Director, M. Șerban

Șef serviciu, M. Petrescu”¹¹

Dosarul din Arhiva Universității din Timișoara nu conține *Instrucțiunile* la care se face referire în textul adresei. Textul acestor *Instrucțiuni* l-am găsit în anexele volumului *Fond Secret, Fond Special*¹² publicat de cercetătorii de la Biblioteca Centrală Universitară de la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj, din arhiva bibliotecii. Articolele 1, 2 și 3, în care erau prezente noile indicații pe care le viza adresa primită și de Biblioteca Centrală Universitară din Timișoara aveau următorul conținut:

Art.1. Fondurile de tipărituri de orice fel, cărți, broșuri, ziare, reviste, albume și alte materiale (discuri, benzi de magnetofon, microfilme, etc.), aparținând bibliotecilor și unităților centrelor de librării se clasifică în :

¹⁰ Arhiva UVT, Fond Bibliotecă, Dosar nr. 149/1, *Probleme de conducere. Circulare. Instrucțiuni. Dispoziții*, 03.01.1969-31.12.1969, f. 72.

¹¹ Adresa a fost primită de Universitatea din Timișoara în data de 15 aprilie 1969 și era adresată rectorului instituției.

¹² Ionuț Costea, Istvan Kiraly, Doru Radosav, *Op.cit.*

- fonduri de circulație curentă
- fonduri de circulație specială

Art.2. Fondul de circulație curentă cuprinde tipăriturile și materialele prevăzute la art. 2, care servesc la culturalizare, informarea și documentarea cititorilor.

Art. 3. Fondul de circulație specială cuprinde:

- a) publicații al căror conținut contravine liniei politice generale a Partidului Comunist Român, Guvernului Republicii Socialiste România, materiale care denigrează țara și poporul român.
- b) Tipărituri provenite din import și clasate la fondul de circulație specială de organele Direcției generale a presei și tipăriturilor.
- c) Lucrări cu conținut obscen¹³.

Între indicațiile referitoare la fondurile cu circulație specială se află, la Art.7, mențiuni legate de modul de gestionare a acestor documente: „bibliotecile vor organiza cataloage separate, iar evidența consultării lor o vor ține separat”¹⁴. În ce privește accesul la acest fond

separat, Art. 8 preciza cine poate consulta aceste documente:

- „personalități ale vieții publice și cultural științifice, specialiști și cercetători, cadre didactice, cu aprobarea conducătorului bibliotecii;
- alte persoane, cu aprobarea conducătorului bibliotecii, pe baza recomandării instituției sau întreprinderii în care lucrează solicitantul;
- studenți, cu aprobarea conducătorului bibliotecii, pe baza recomandării șefilor de catedre.”¹⁵

În biblioteca universitară, întrucât era subordonată universității, solicitarea pentru consultarea unor astfel de documente trebuia adresată rectorului și abia apoi directorului bibliotecii. Cei care ar fi dorit să consulte ceea ce exista la Fondul Secret trebuia să știe ceea ce există în colecție, sau să aibă acces la catalogul în care se aflau fișele acelor cărți sau reviste, deoarece cataloagele în care se regăseau documentele secretizate nu erau publice.

„Problema împrumutării cărților documentare trebuie odată pentru totdeauna lămurită și să nu mai creeze divergențe între bibliotecarii

¹³ Idem, p.302.

¹⁴ Ibidem, p.303.

¹⁵ Ibidem, p.304.

mai generoși și cei mai severi, de unde obiecțiile studenților față de atitudinile diferite ale personalului de la ghișeu.”¹⁶

Publicațiile într-un singur exemplar se împrumutau numai cu aprobarea conducerii bibliotecii. Situațiile atât de variate de împrumut și tipurile diferite de fonduri, faptul că bibliotecile filiale aveau propriul Regulament de funcționare au generat confuzii și atitudini diferite în rândul bibliotecarilor.

In textul Regulamentului din 1967 erau enunțate și atribuțiile bibliotecarilor pentru fiecare secție în parte.

„Toate publicațiile bibliotecii sunt puse la dispoziția cititorilor și sunt împărțite în 2 fonduri:

1. Fondul liber – cu etichetă albastră
2. Fondul documentar – cu etichetă roșie, se împrumută numai cu aprobare.” (f.75)

Acest Regulament descrie situația bibliotecii dispusă pe cele 7 etaje ale universității. De exemplu, pentru împrumutul pe cinci zile se foloseau buletinul de cerere alb-roșu și se făcea la etajul VI.

---

¹⁶ Arhiva UVT, Fond Biblioteca, Dosar nr.14/5, *Asigurări sociale. Sindicat*, 3.I.1971 - 31.XII.1971, ff. 3-4.

Buletinul de cerere alb-albastru era destinat pentru împrumutul revistelor la sala de lectură. Împrumutul cărților la sala de lectură se făcea pe buletin de cerere alb-negru. (f. 76)

Instrucțiunile 231 din 9 martie 1966, ale Comitetului de Stat pentru cultură și artă pentru scoaterea din inventar a publicațiilor depășite sau deteriorate, pe bază de liste, anual. Frecvențele schimbări legislative și numeroasele restricționări puneau în dificultate bibliotecarii de la ghișeu de împrumut. Unele cărți erau retrase brusc din circulație, altele erau reintroduse după ce o perioadă fuseseră interzise, situații care creau confuzii în rândul publicului și îngreunau munca bibliotecarilor.

„(...) erau anumite cărți care erau puse la secret, sigur că erau anumite cărți care erau puse la secret, și deci, - când erau achiziționate (că îmi amintesc de-o asemenea achiziție a unei biblioteci din Lugoj – Peteanu) și știu ca era problemă cu cărțile care trebuiau trecute la secret, dar eu nu am fost implicată în treaba asta. Știu numai că așa se făcea.”¹⁷

¹⁷ Cf. Interviu realizat cu L.J.A., fost cadru didactic la Facultatea de Filologie de la Universitatea din Timișoara, cititor la bibliotecă.

Unele dintre cadrele didactice intervievate își amintesc de existența Fondului Secret din bibliotecă și de faptul că în cazul donațiilor apăreau titluri care erau trecute direct în acest fond și de procedurile necesare pentru a primi acces la materialele clasate:

„Noi nu puteam să împrumutăm și nu îți dădea nici în sala de lectură decât cu aprobarea șefului de catedră. Am și acum hârtiile, le păstrez ca amintire, de la profesorul Breazu, „Studentul V. V. poate să citească de la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj următoarele cărți”.¹⁸

După 1989 s-au șters urmele Fondului Secret din BCUT. Nu mai există dovezi clare care să ateste existența Fondului S. Din verificările făcute cărților înregistrate în registrul de inventar care a fost înghețat în 1966, unele poartă ștampilată litera S, ceea ce poate reprezenta un indiciu pentru reconstituirea titlurilor care au făcut parte din colecția interzisă. De altfel, în toate bibliotecile s-au șters urmele

Fondului S, imediat după 1989, după cum constată și Paul Caravia, în analiza pe care o face în introducerea volumului *Gândirea interzisă*¹⁹... Nici documentele din Fondul Secret din colecțiile bibliotecilor din bucureștene nu mai pot fi identificate. El menționează că nu mai pot fi recunoscute fișele Fondului S în biblioteci și centre de documentare pentru că „au fost intercalate în cataloagele generale, ștergându-se și sigla specifică fondurilor S-secrete sau a celor D-documentare.”²⁰

Fotografie de Amalia Rus: fragment din lucrarea *Povestea covorului de zestre* de Theodora Scurtu, tehnică mixtă

¹⁸ Cf. Interviului realizat cu V.V., fost cadru didactic la Facultatea de Filologie de la Universitatea din Timișoara, cititor la bibliotecă.

¹⁹ *Gândirea interzisă. Scrieri cenzurate. România 1945-1989*, coordonator științific Paul Caravia, cuvânt înainte Virgil Cândea, București, Editura Enciclopedică, 2000.

²⁰ *Ibidem*, p. 22.